

**Bulgarian
Numismatic
Journal**

**СЪВРЕМЕНЕН ФАЛШИФИКАТ
ИЛИ АВТЕНТИЧЕН АРТЕФАКТ Е
ДЕУЛТУМСКИЯТ МЕДАЛЪОН НА
ДИАДУМЕНИАН?**

ДИЛЯНА БОТЕВА

MODERN COUNTERFEIT OR AN AUTHENTIC
ARTEFACT IS THE DEULTUM'S MEDALLION OF
DIADUMENIAN?

DILYANA BOTEVA

DOI: 10.5281/zenodo.14552247

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

<https://bulgnj.com>

ISSN: 2815-4827

Съвременен фалшификат или автентичен артефакт е деултумският медальон на Диадумениан?*

Диляна БОТЕВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
dilyanaboteva@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-2724-5457

MODERN COUNTERFEIT OR AN AUTHENTIC ARTEFACT IS THE DEULTUM'S MEDALLION OF DIADUMENIAN?*

Dilyana BOTEVA

Sofia University "St Kliment Ohridski"
dilyanaboteva@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-2724-5457

Abstract: The paper presents in detail all the opinions, published in the numismatic literature concerning the medallion minted by Deultum for caesar Diadumenian. After their thorough study and thanks to the XRF analysis of the item conducted by Boyka Zlateva, combined with all evidences for the historical context in the region of Thrace and Lower Moesia, the author inclines to view the medallion as an authentic piece, not a counterfeit. Several questions are posed and hypotheses are reasoned: 1. Would it not be correct if the artifact is referred to not as a bronze one, but as an orichalcum/aurichalcum, having in mind its very yellowish colour? 2. The numerous peculiarities in the portrait on the medallion could appear if it was minted before the official portrait of Diadumenian was created in Rome. Such a possibility accords with the entire complex of evidence from the provinces Thrace and Lower Moesia. 3. Concerning the iconographic discrepancies between the reverse image of the medallion and the one on the alleged prototype (Domitian's sestertius), the logical question arises whether two different events are depicted on the two reverses, both of them being a sacrifice. The sacrificial animal on the Deultum's medallion has been described by the experts either as a pig, or as resembling a bear, neither of which seems correct, due to the animal's really long legs. Its identification depends on future more precise information about its tail, head and legs, however the possible "candidates" are an ewe, a she-goat, a bull or a cow.

Keywords: Deultum, Diadumenian, Domitian, *Ludi Saeculares*, Province of Thrace, XRF-analysis, Counterfeit.

Първият български академично подготвен нумизмат е Тодор Герасимов, който е ученик на най-добрите експерти в областта на нумизматиката от края на XIX и началото на XX в. Беренд Пик, Курт Реглинг и Хуго Геблер (Юркова 2004, 2). Вероятно, заради това

* Работата по този текст е осъществена в рамките на следните научно-изследователски проекти: проект № КП-06-Н50/3 от 30.11.2020 „Древна Тракия в цифри“, финансиран от ФНИ; договор BG-RRP-2.004-0008 за финансиране на проект Sofia "University Marking Momentum for Innovation and Technological Transfer" (SUMMIT), научна група 3.1.16 „Дигитална хуманитаристика. ИКТ приложения за история и език“, Национален план за възстановяване и устойчивост,

негово академично образование, проф. Герасимов е поел върху плещите си огромната отговорност да предпази българските музеи и българската наука от фалшиви монети. Той посвещава 20 от своите публикации на този проблем (Томова 2004, №№ 56, 91, 105, 129, 158, 208, 225, 239, 250, 254, 276, 278, 299, 311, 314, 320, 336, 340, 359, 361.), като определя редица монети за фалшиви. Впрочем, появата още през XVI в. на новосъздадени монети, представяни за антични, поставя началото на опасен и фактически необятен феномен – огромни количества съвременни фалшификати, представяни за древни монети (Прокопов 2016). Осъзнаването на този феномен като заплаха за науката и колекционерството, води до постепенното оформяне на свръхкритицизъм при анализа и идентификацията на редица монетни образци. Ясно е обаче, че както свръхкритицизмът, така и прекалената доверчивост са ненаучни позиции, които водят било до отричането на първокласни изворови данни, било до фалшифициране на историческата действителност – две еднакво неприемливи и опасни за обществото и науката явления.

В този контекст прави впечатление особената активност на Тодор Герасимов по отношение на идентифицирането на евентуални фалшиви монети, особено в периода от 1961 до смъртта му през 1974 г. Именно тогава са публикувани 15 от въпросните 20 статии, а за нас и за следващите поколения ще остане неясно дали това е свързано с някакво конкретно събитие в музейната и академична дейност на проф. Герасимов. Очевиден факт е вторачването на професионалния нумизмат във възможни монетни фалшификати, което той без съмнение е възприемал като свой неотменим дълг.

1. Тодор Герасимов за Деултумския медальон на Диадумениан

Сред публикациите на Тодор Герасимов, посветени на възможно фалшиви монети, е и статията за медальон „с името на Деултум“ (Фиг. 1). Ето неговото описание (Герасимов 1963, 275):

„Лице: MOPELANTO/NINVS DIADUC (sic – бел.м., Д.Б.). Бюст на Диадумениан с наметало, закопчано на дясното рамо, наляво. Върху шията кръгла вдлъбнатина.

Опако: COLFL/PAC DEV, и в отреза LT. Мъж в тога, прав, надясно, принася жертва над жертвеник, украсен с гирлянда. Срещу него виктимарий държи животно (свиня?). Зад виктимария стои флейтист, наляво. Срещу него се вижда свирач на лира. На предния план вляво полулегнала надясно жена. Тя държи в дясната ръка рог на изобилието, а в лявата – житна класове и мак.

Бронз, диаметър 37 мм.“

Фиг. 1. Медальон на цезар Диадумениан (април/май 217 – май 218), отсечен от името на Colonia Flavia Pacis Deultensium (Археологически музей – Пловдив, инв. 1666).

Снимка: Иля Прокопов.

Артефактът е определен от автора категорично още в заглавието като „фалшив“, а развитите в анализа аргументи за тази квалификация са многобройни, както от техническо, така и от стилово естество (Герасимов 1963, 275–276):

- 1.1. Необикновено жълтият цвят на сплавта, от която е направен медальонът;
- 1.2. Ядрото е с необичайна дебелина 5 мм и заоблен ръб – характеристики, които не се откриват в нито един от познатите бронзови медальони на градове от Тракия и Мала Азия;
- 1.3. Удължената и разширена задна част на главата на Диадумениан, която е свързана без преход с шията и затова главата прави впечатление като да е набучена върху тънката шия;
- 1.4. Брадичката е представена като топчест връх – черта, която също не се открива в монетните портрети на Диадумениан;
- 1.5. Косата е предадена като редици от едри зрънца, докато в монетните образи на Диадумениан, както и в тези на другите императори от III в. от н.е., късоподрязаната коса се предава винаги чрез гъсто наредени къси чертици;
- 1.6. Мантията на Диадумениан е дадена като увиснал къс материя – „на лявото рамо е гравирани немотивирана гънка (?), падаща из зад врата“;
- 1.7. Ризницата, която се вижда под мантията, също не е разбрана и „е начертана неопределено“; ремъците от нея, покриващи дясното рамо, са дадени като три черти без връзка;
- 1.8. Ремъците на ризницата върху лявото рамо въобще не са загатнати – на това място под мантията се вижда заоблено рамо;
- 1.9. Надписът около бюста на Диадумениан започва отдясно, докато „в истинските монети на този император (...) без изключение надписът е разположен отляво към дясно“;
- 1.10. Въпреки че има достатъчно място около бюста, последните осем букви от името на Диадумениан са съкратени, което „не е допустимо в официалните надписи“;
- 1.11. Титлата CAESAR е съкратена произволно и е предадена само с началната буква С, докато в „истинските златни, сребърни и бронзови монети на Диадумениан титлата започва винаги с първите четири букви“;
- 1.12. Върху opakото на медальона е поставено изображение на сцена на жертвоприношение, позната от един сестерций на император Домициан, но са „видоизменени“ много подробности, напр. във фигурата на жреца, прехвърления през лявото рамо край на тогата, който минава и пред тялото, гравьорът е превърнал в широка лента;
- 1.13. Долната част на фигурата на жреца е предадена като заострен завършек и по този начин жрецът² като че виси във въздуха;
- 1.14. Левият крак на полулегналата женска фигура стига до жертвеника, докато в сестерция той е начертан изцяло протегнат успоредно на видимия десен крак³;
- 1.15. „Образът на свирача на лира (...) е поставен да стърчи с главата по-високо от императора, принасящ жертва“, докато в сестерция на Домициан „той е даден като стоящ отзад по-къс“;
- 1.16. Дясната ръка на свирача на лира, изобразен върху медальона, е неестествено дебела;
- 1.17. Фигурата на флейтиста в медальона е много наклонена напред и е представена висяща във въздуха;

² Когато коментира тази фигура по-нататък в текста си, Герасимов я определя като „императора, принасящ жертва“ (Герасимов 1963, 276).

³ В текста на Герасимов тук се говори за „видимия ляв крак“ (Герасимов 1963, 276), което е очевидно неволна грешка.

1.18. „Свинята, която виктимарият тика към жертвеника, гравьорът на нашия медальон е видоизменил така, че тя наподобява мечка, която като че се опъва назад“;

1.19. сегментът под сцената с жертвоприношението е запълнен с последните две букви от надписа с името и титлата на гр. Деултум LT (на това място в сестерция на Домициан стоят буквите S и C.

Тези физически характеристики (1.1. – 1.2.) на медальона и иконографски особености на неговите аверс (1.3. – 1.11.) и реверс (1.12. – 1.19.) са изведени изрично от Тодор Герасимов и тук са предадени максимално близо (включително с буквални цитати) до начина, по който ги е формулирал изтъкнатият български нумизмат (Герасимов 1963, 275–276). Заради широко известния факт, че „медальоните от бронз, сечени от някои от градовете в Тракия, са имали изключително възпоменателен характер“ по повод посещение на съответния римски император, Герасимов добавя и своите исторически съображения за неавтентичността на публикувания от него медальон. Той съобщава, че според него „Деултум не е бил удостоен с никакво внимание, най-малко от страна на деветгодишния син на император Макрин, Диадумениан, за да бъде това събитие изтъкнато чрез нарочна емисия медальони“ (Герасимов 1963, 276). Аргументацията за това му твърдение е формулирана по следния начин:

„Известно е, че Макрин е бил от участниците в заговора за насилственото премахване на император Каракала в 217 г. от н.е. След убийството на последния, Макрин е бил прокламиран за император от верните му войски във вн от Рим, в Сирия, където събитията го заставили да остане до края на своето едногодишно ефимерно царуване. При него е бил неотлъчно и малолетният му син М. Опелий Диадумениан, когото той по династически съображения побързал да обяви за цезар в гр. Зевгма на р. Ефрат. Това станало в средата на април 217 г. Следващите месеци (до май 218 г.), когато Макрин дава на сина си и титлата август, са едно много смутно и несигурно време и за двамата. Ето защо в това време надали бащата, който сам не се е чувствал сигурен и при войските си в Ориента, ще да се е решил да прати под някакъв предлог малолетното дете да отиде в далечна Тракия, в гр. Деултум. Ако Диадумениан действително е пребивавал в Тракия, тогава това събитие щяха да отбележат и в съседния Анхиало посредством нарочни медальони и монети, както това е сторено за императорите Септими (sic) Север и Гордиан III. Събитието би било ознаменувано поне с някои типове върху обикновените монети на Деултум.“ (Герасимов 1963, 277).

Категоричният извод на автора е, „че медальонът не може да бъде автентичен“, а „е един несполучлив фалшификат от ново време“ (Герасимов 1963, 277).

2. Йорданка Юркова за Деултумския медальон на Диадумениан

Оценката на Тодор Герасимов е възприета и от Йорданка Юркова в нейната книга за монетосеченето на Деултум, публикувана – може би не съвсем подходящо за една римска колония – в авторитетната поредица „Griechisches Münzwerk“ (Jurukova 1973). В частта, посветена на фалшификатите, Юркова изрично подчертава, че „до днешния ден“ (т.е. до ок. 1973 г.) не са известни такива на деултумски монети, и че единствено медальон с името на Деултум е модерен фалшификат, реферирайки към представената тук по-горе публикация на Герасимов (Jurukova 1973, 52; вж. и 73, кат. № 89.). След тази констатация, Юркова дава пространен превод на немски език на техническите, стиловите и историческите аргументи, формулирани от Тодор Герасимов (Jurukova 1973, 52–53).

Макар това да може да бъде определено като очаквана позиция, все пак трябва да се каже, че тя е публикувана в книга, в която е представена цялостната дейност на деултумската монетарница, а в тази дейност правят впечатление няколко важни особености. Така например за император Каракала в периода на неговото самостоятелно управление от ок. пет години и половина (декември 211 – 8 април 217 г.) (Kienast 2011,

162 и 166), според Юрукова Деултум сече монети с шест лицеви печата⁴, и 15 реверсни печата (Jurukova 1973, 60-62, кат. №№ 7-21), от които само един представя фигурата на императора (Jurukova 1973, 61, кат. № 13.). За император Север Александър, който е август на империята в продължение на 13 години (март 222 – февруари/март 235) (Kienast 2011, 177), според Юрукова Деултум емитира монети с пет лицеви печата⁵ и 55 реверсни печата (Jurukova 1973, 73-82, кат. №№ 90-144), нито един от които не включва фигурата на императора. Съвсем различна е картината, която се оформя по отношение дейността на деултумската монетарница в краткия период на управление на император Макрин, останал начело на империята само една година и един месец между 11 април 217 и 16 май 218 (Kienast 2011, 169; Goldsworthy 2009, 75-77). В средата на май 218 г. войниците на III Галски легион в Емеса обявяват за император Елагабал и след три седмични неуспешни опити да се справи със ситуацията, Макрин е убит на 8 юни 218 г. За тези едва 13-14 месеца, монетарницата на Деултум сече – според Юрукова – монети за Макрин с пет лицеви⁶ и 41 реверсни печати (Jurukova 1973, 63-68, кат. №№ 22-62), от които четири включват фигурата на императора (Jurukova 1973, кат. №№ 32, 50, 52-53). Диадумениан, деветгодишния син на Макрин при провъзгласяването на последния за император, е обявен за цезар още през април 217 г. и този му статут е потвърден от Сената през първата половина на май същата година, а в края на месец май една година по-късно вече провъзгласен за август (Kienast 2011, 170-171). За тези само ок. 12 месеца, монетарницата на Деултум емитира според Юрукова монети за цезар Диадумениан с пет лицеви,⁷ и 26 реверсни печати (Jurukova 1973, 69-73, кат. №№ 63-88), от които четири включват фигурата на императора (Jurukova 1973, кат. №№ 69, 77, 84-85). Това би трябвало да подсказва, че отношенията между императорското семейство, поело властта над цялата империя след убийството на Каракала, и Деултум в провинция Тракия са различни, когато ги сравняваме с тези при Каракала и Север Александър – обстоятелство, което трябва задължително да бъде отчитано. Йорданка Юрукова очевидно го е разпознала като факт при публикуването на корпуса на монетосеченето на тази римска колония (Jurukova 1973, 23), но за съжаление не е допуснала обвързаност между това неочаквано и в същото време важно обстоятелство, и публикувания от Тодор Герасимов медальон с името на Деултум. Усещането е, че по отношение на медальона, тя се придържа към мнението на своя учител в нумизматиката, без да отчете своите собствени наблюдения върху монетосеченето на римската колония при управлението на август Макрин и неговия син и цезар Диадумениан. Това може би се дължи и на факта, че тя описва деултумските емисии за малолетния цезар само с едно изречение, уточнявайки, че те не се отличават от емисиите на бащата (Jurukova 1973, 23).

3. Историческият контекст на деултумското монетосечене за Макрин и Диадумениан

През лятото на 1991 г. по време на специализация в Университета на Заарланд получих истински щастливия шанс да се включа в семинарите по нумизматика на проф. Петер-Роберт Франке, утвърден и всепризнат нумизмат и историк-античник. Те бяха в голяма степен определящи за последвалата ми работа с долномизийските и тракийски монетни емисии от периода 193-217/218 г., в хода на оформянето на докторската ми дисертация (защитена през март 1994 г. и публикувана през 1997 г.) (Ботева 1994; Ботева 1997).

При комплексното изследване на цялостния изворов материал (монети, надписи и антични автори) за римските провинции Долна Мизия и Тракия за съответния период се очертаха съвсем ясно контурите на исторически събития с общоимперско значение,

⁴ Jurukova 1973, 60. За Каракала Д. Драганов идентифицира 10 лицеви печата (Драганов 2006, 48).

⁵ Jurukova 1973, 73. Драганов идентифицира значително повече лицеви печати за Север Александър – 27 (Драганов 2006, 59).

⁶ Jurukova 1973, 63. Драганов идентифицира 9 лицеви печата за Макрин (Драганов 2006, 53).

⁷ Jurukova 1973, 69. Драганов идентифицира 13 лицеви печата за Диадумениан (Драганов 2006, 55).

останали неизвестни за съвременната наука, тъй като не са отразени в достигналата до нас антична и пост-антична историческа традиция. Интердисциплинарният извороведски анализ откри три възможни събития в историческото развитие на най-източната част на Балканския полуостров при управлението на император Макрин: 1) вероятен отказ на провинция Тракия да признае неговата легитимност на император, провъзгласен след убийството на Каракала; 2) наличие на военно напрежение в района около Дунавската делта; 3) вероятно посещение на малолетния цезар Диадумениан, без бащата август, в източните територии на провинциите Долна Мизия и Тракия.

Нещо повече, до нас е достигнал античен наратив, който свидетелства, че за известно време баща и син не са били заедно, и това е биографията на Диадумениан, включена в *Historia Augusta*. В това късноантично произведение се твърди, че Макрин се е разправил със заподозрени в подготовка на заговор, във време, когато Диадумениан е отсъствал: *nam cum quidam defectionis suspicionem incurrissent, et eos Macrinus saevissime punisset filio forte absente...* (HA, v. Diad. 8, 4). На тази база още в дисертационния труд си позволих да поставя въпроса за необходимостта от нов анализ на автентичността на медальона с името на Деултум, отсечен с името и бюста на Диадумениан. Тогава адресирах това предизвикателство към нумизматите, тъй като всичките факти от общоисторически характер говорят по-скоро за възможността това да е автентичен античен артефакт (Ботева 1994, 57–62; Ботева 1997, 320).

4. „Нумизматичното богатство на Археологически музей – Пловдив“

През 1998 г. в публикация за нумизматичното богатство на Археологически музей – Пловдив, медальонът е включен сред автентичните артефакти във фонда на музея⁸ без никаква индикация за определянето му от Тодор Герасимов и Йорданка Юркова за фалшификат. В тази публикация за пръв път е даден инвентарния номер на медальона в Пловдивския Археологически музей – инв. номер 1666.

5. Димитър Драганов за Деултумския медальон на Диадумениан

Отговор на моето предизвикателство от 1997 г. по отношение на медальона дойде през 2006 г., когато Димитър Драганов публикува българския вариант на книгата си за монетосеченето на Деултум (Драганов 2006, 189, бел. 9), появила се на следващата 2007 г. и на английски език (Draganov 2007, 181, бел. 10). Авторът е проучил лично въпросния артефакт и се е убедил, „че той е безспорен съвременен фалшификат“, като посочва също така, че „основанията за това заключение са много и редица от тях са посочени от авторите, които са го публикували“ (Драганов 2006, 189). В изследването на Драганов са дадени редица важни уточнения и корекции спрямо работите на Герасимов и Юркова; поради тяхната значимост ще си позволя тук да цитирам части от тях *in extenso*.

Диаметърът на медальона от 37 мм е потвърден, но дебелината на ръба му е коригирана на 6-7 мм, т.е. съобщените от Герасимов и Юркова 5 мм не са напълно коректни (Драганов 2006, 189 с бел. 11). Уточнено е и теглото на артефакта, а именно 54.41 г. Съобщени са също данни от инвентарната книга, от които става ясно, че медальонът е купен за Археологическия музей – Пловдив през 1931 г. от частно лице за 1500 лв. (Драганов 2006, 189 с бел. 6). Д. Драганов дава следното описание на реверса (Драганов 2006, 189 с бел. 4):

„Императорът гологлав, в тога, прав надясно, извършващ възлияние над украсен с гирлянда алтар; долу вляво: Телус [персонификация на земята], полулегнала надясно, държаща рог на изобилието с дясната си ръка и житни класове в протегнатата напред лява; долу вдясно: виктимарий наляво, държащ жертвеното животно (прасе); горе вляво: свирач на лира, надясно; срещу него (горе вдясно): свирач на флейта.“

⁸ Кисьов, Прокопов, Дочев 1998, № 224. За съжаление, описанието на реверса в тази публикация включва проблемни елементи (Драганов 2006, 189, бел. 10).

Фактите, коментирани от автора, които според него „са решаващи при определяне на неговата автентичност“, са следните и тук са възпроизведени почти дословно (Драганов 2006, 189–190):

5.1. Медальонът е необичайно дебел;

5.2. Надписът върху лицето „незнайно защо“ започва горе вдясно, вместо долу вляво, както е при всички деултумски печати;

5.3. Екземплярът няма антична патина;

5.4. Върху реверса е „копирано“ изображение от сестерций на Домициан,⁹ отсечен в 88 г., който е част от серия, емитирана в Рим по повод *Ludi Saeculares*¹⁰. Според Драганов „за това този многофигурен сюжет не е използван по-късно при централноримски и провинциални издания. Няма никакво основание около 130 по-късно (в 217/218 г.) въпросният дизайн, който е загубил вече всякаква актуалност, да бъде възобновяван с абсолютно същите иконографски подробности и то в Деултум“ (Драганов 2006, 189–190).

5.5. „Копирайки това рядко изображение, модерният гравьор е искал да създаде уникат с интересен сюжет с името и образа не на император, а на цезар“, но е „допуснал много технически несъразмерности и неточности (главно при гравирването на човешките фигури и облеклото) поради неразбиране на иконографията на композицията“ (Драганов 2006, 190).

5.6. Според Д. Драганов модерният гравьор „не е бил достатъчно грамотен и в областта на нумизматиката, след като се е спрял на напълно неподходящ за Деултум дизайн“ (Драганов 2006, 190).

6. Скептицизмът на историка античник

Тези наблюдения на авторитетния и международно признат български нумизмат се очакваше да сложат финалната точка по отношение автентификацията на разглеждания медальон и окончателно да извадят въпросния артефакт от съответните научни изследвания. За мен като историк все пак остана сериозното съмнение, подхранвано от следните няколко обстоятелства:

6.1. Ако медальонът наистина е модерен фалшификат, самото му създаване изглежда абсурдно, тъй като физическите му характеристики (цвет, дебелина, заоблен ръб, липса на патина) още на пръв поглед го отличават от добре познатите антични автентични артефакти. Това би означавало, че ако е дело на модерен фалшификатор, то неговият създател е вложил огромни, но напразни усилия – обстоятелство, което не би могло да се впише в ценностните ориентири на фалшификаторите през последните поне около два века.

6.2. Не може да не бъде отбелязан и самият избор за евентуалното фалшифициране на медальон точно за Диадумениан, който не е популярна фигура сред римските императори, но от друга страна медальонът коректно се вписва в монетосеченето за Деултум точно за него при това все още цезар, а не вече като август. Трябва да се подчертае, че ситуацията би била по-проблемна, ако медальонът беше за бащата Макрин, който е по-слабо представен в монетосеченето на римската колония, от малолетния син.

6.3. Изборът на сцената за реверса на медальона също би могъл да бъде логичен дори наистина да е копиран от оригинал, свързан с *Ludi Saeculares*, защото емитиращата монетарница в случая е Деултум, който е римска колония. Обвързването на династичната

⁹ Този факт е установен от Герасимов и още той реферира към монетата, съхранявана в Британския музей (Герасимов 1963, 275–276 и обр. 2). За аналогичен сестерций на Домициан от Берлин вж. Sobocinski 2006, 582, fig.1.9.

¹⁰ С тези игри император Домициан е отбелязал настъпването на нов *saeculum* (т.е. поколение, век, период от 100 или 110 г.) – най-вероятно отчетен спрямо игрите, организирани от Август в 17 г. пр.Хр., а не спрямо игрите, организирани от Клавдий през 47 г. (Bilynskiy Dunning 2022, 209–211; вж също Sobocinski 2006).

пропаганда с идеята за *saeculum* (Bilynskiy Dunning 2022) би се вписала съвсем уместно върху медальон с името и бюста на малолетния цезар на новопровъзгласения император Макрин. Необходимо е също да се уточни изрично, че римските *Ludi Saeculares* са продължавали три денонощия и са включвали няколко различни активности, като жертвоприношенията (няколко, а не само едно!) са само един – макар и най-важния – от елементите на тези чествания (CIL 6.32323; Sobocinski 2006, 584–585).¹¹ Реверсната сцена върху сестерция на Домициан представя едно от жертвоприношенията. Напомням това с единствената цел да подсказва, че изображението върху реверса на Деултумския медальон не предполага задължително провеждане на *Ludi Saeculares*, за да се появи то в репертоара на монетарницата, емитирала от името на Деултум. В случая гравьорът може да е представил единствено реално случило се жертвоприношение в римската колония по време на (евентуалното) посещение на младия цезар в града.

6.4. Налице са комплексни изворови данни, които свидетелстват за висока степен на вероятност цезар Диадумениан да е посетил Деултум в периода след април 217 и преди май 218 г. в контекста на пътуване до Долнодунавския лимес в района около Дунавската делта (Ботева 1994; Ботева 1997, 314–321) – възможност, която е приета и от най-добрия съвременен познавач на монетосеченето на Деултум (Драганов 2006, 57). Ако такова посещение в действителност е било реализирано, то емитирането на възпоменателни медальони би било напълно естествено и очаквано.

7. Измерване на елементния състав на Деултумския медальон

Тези разсъждения и аргументи бяха един от важните ми мотиви да инициирам през 2021 г. заедно с колеги-съмишленици създаването международната научна мрежа *Ancient Coins Counterfeits Scientific Network (ACCSN): Digital Assets for Prevention of Cultural Heritage Forgery* (<https://accs-network.com/>). Те също така ме подтикнаха да се обърна към колегата доц. д-р Бойка Златева от катедрата по Аналитична химия на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с молба да измери елементния състав на въпросния медальон. Това изследване беше проведено в рамките на финансирания от ФНИ-МОН проект „Древна Тракия в цифри“ (КП-06-Н50/3, 30.11.2020) и беше организирано с активното съдействие на проф. дин Иля Прокопов, доц. Костадин Кисьов (директор на Археологически музей – Пловдив) и гл.ас. д-р Десислава Давидова (Завеждащ фонд „Нумизматика“, Археологически музей – Пловдив), на които поднасям най-искрени колегиални благодарности. Измерването на елементния състав на медальона е осъществено от доц. Златева на 2.06.2023 г. с апарат р-XRF, Bruker, Titan, S1, а резултатът доказва по безспорен начин състав на метала, който изключва възможността това да е съвременен фалшификат.¹² С този анализ на елементния му състав, разглежданият медальон на Диадумениан, отсечен от името на римската колония Деултум, може да бъде „върнат“ сред автентичните антични артефакти и би могъл да бъде използван като пълноправен исторически извор.

Тази нова ситуация изисква – разбира се – поне опит за обяснение на иконографските особености на медальона, забелязани и коментирани от тримата видни български експерти в нумизматиката – професорите Тодор Герасимов, Йорданка Юркова и Димитър Драганов.

8. Възможни интерпретации

По отношение **цвета на сплавта**, от която е направен медальона, коментиран от Тодор Герасимов като „необикновено жълт“, е необходимо според мен да бъде поставен

¹¹ Виж <http://www.attalus.org/docs/cil/games.html> (22.11.2024) за латинския текст на CIL 6.32323 и негов английски превод.

¹² Boteva, Zlateva, Prokopyov (под печат). Докладът за тези резултати беше представен на 20.06.2023 в рамките на Workshop 2: ACCSN в програмата на международната нумизматична конференция „10th Joint Meeting of ECFN and Nomisma.org & 2nd BulgNR TOGETHER“ (Софийски университет, 19–23.06.2023), чиито акти предстоят да бъдат публикувани.

въпросът дали артефактът трябва да бъде определян като бронзов, както това е направено от всички цитирани по-горе автори, или всъщност за него трябва да се говори като за отсечен от сплавта, известна на римляните като *orichalcum/aurichalcum* с български превод „жълта мед, пиринч“ (Войнов, Милев 1980, 481; вж. и с. 77). Нека не се забравя, че в Древен Рим са правили ясно разграничение между бронза и пиринча (*Plin. NH, 34.2-5*), при това пиринчът е въведен като метал за отсичане на сестерции още от император Август и по всичко изглежда, че е използван в монетосеченето на Римската империя докъм края на III в.

При **портрета на Диадумениан** професионалните нумизмати са открили шест иконографски черти на образа на младия цезар върху медальона, които се различават от познатите негови монетни изображения. Така многобройни специфики биха били обясними единствено ако портретът върху медальона е създаден съвсем скоро след обявяването на Диадумениан за цезар и преди появата на официалните му портрети върху монети на централната римска монетарница. Подобна ситуация не би била невъзможна като се има предвид фактът, че синът на Макрин е провъзгласен за цезар в комагенския град Зевгма на р. Ефрат (Scott 2018, 62) в контекста на войната срещу Партия. Съответно, неговото евентуално придвижване към Тракия и Долна Мизия спокойно може да е изпреварило финализирането на дейността на централната монетарница в Рим по създаването на официалните му портрети. Необичайното оформяне на надписа върху аверса на медальона без съмнение очертава проблем, който изисква специализирано проучване, особено на монетосеченето в източните провинции на Римската империя през първата четвърт на III в. сл.Хр. Докато такова проучване не бъде реализирано, всеки опит за обяснение би бил прекалено хипотетичен.

Иконографските особености при **реверсното изображение** са особено многобройни – още Тодор Герасимов е открил и формулирал поне осем „видоизменения“ спрямо предполагаемия първообраз (сестерция на Домициан). Възникващият логично въпрос е, дали при толкова „видоизменения“ и „неточности“ не би било редно да допуснем възможността тук да става дума за две различни събития, които вероятно имат еднакъв характер, а именно жертвоприношение. Предположението, че става дума за две различни събития се основава и на начина, по който е изобразено жертвеното животно – при сестерция на Домициан то без никакво съмнение е прасе/свиня¹³, ясно видимо заради оформянето на главата и опашката, и особено на късите крака (**Фиг. 2**). При медальона обаче, животното очевидно не е прасе, макар част от авторите да го определят като такова (Драганов 2006, 189). Герасимов е забелязал сериозната разлика във вида на двете животни и твърди: „Свинята, която виктимарият тика към жертвеника, гравьорът на нашия медальон е видоизменил така, че тя наподобява мечка, която като че се опъва назад“ (Герасимов 1963, 276). Впрочем, твърдението, че жертвеното животно върху медальона „наподобява мечка“¹⁴ също не е точно, тъй като краката му са дълги и са оформени по-скоро като крака на копитно животно.

Фиг. 2. Сестерций на император Домициан от 88 г., съхраняван в Британския музей (по Драганов 2006, 189).

¹³ Вж. и Sobocinski 2006, 582, fig.1.9: "Reverse: sacrifice of a pig".

¹⁴ Авторите, публикували книгата за нумизматичното богатство на Археологическия музей в Пловдив, също са разпознали животното като мечка (Кисьов, Прокопов, Дочев 1998, 54, № 224).

Наличните епиграфски данни свидетелстват, че по време на организирани от император Август през 17 г. пр.Хр. *Ludi Saeculares* в различните нощи и дни са принесени в жертва следните животни (наред с безкръвни жертвоприношения): девет овце и девет кози, два бика, две крави и една бременна свиня (*CIL* 6.32323, редове 90–137). За съжаление не съм имала възможността лично да видя деултумския медальон, а от снимките, с които разполагам,¹⁵ не става ясно с каква опашка е представено животното. И макар анализираният изображение със сигурност да не визира събитие от мащаба на *Ludi Saeculares*, представеното жертвено животно без съмнение ще трябва да се „търси“ между четири възможности – овца, коза, бик и крава (свиня със сигурност не е заради дългите крака). Допълнително внимателно анализирани на животинската фигура (опашка, глава, крака) върху екземпляра съхраняван в Археологически музей – Пловдив, или възможно сравняване с други екземпляри (ако съдбата отреди такива да бъдат документирани), биха могли да помогнат за пълното изясняване на този иконографски (но и обстоятелствен!) детайл.

Библиография

- Ботева, Д., 1994. Римските провинции Долна Мизия и Тракия през управлението на император Макрин (217–218 г.сл.Хр.) – ГСУ, ИФ, 87, 1994, 33–63.
- Ботева, Д., 1997. Долна Мизия и Тракия в римската имперска система (193–217/218 г.сл. Хр.), София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Войнов, М., Милев, А., 1980. Михаил Войнов, Александър Милев. Латинско-български речник, София.
- Драганов, Д., 2006. Монетосеченето на Деултум, София, Фондация „Братя Бобокови“.
- Герасимов, Т., 1963. Един фалшив медальон с името на град Деултум. – Известия на Археологическия институт XXVI, 275–277.
- Кисьов, К., Прокопов, И., Дочев, К., 1998. Нумизматичното богатство на Археологически музей – Пловдив, София, Агато.
- Прокопов, И., 2016. Фалшификати на антични и средновековни монети, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Томова, Б., 2004. Библиография на трудовете на проф. Тодор Герасимов. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика I, 5–18.
- Юркова, Й., 2004: Спомен за професор Тодор Герасимов. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика I, 1–4.
- Bilynskiy Dunning, S., 2022. The transformation of the saeculum and its rhetoric in the construction and rejection of Roman imperial power. In: Faure, R., Valli, S.-P., Zucker, A. (eds.). *Conceptions of Time in Greek and Roman Antiquity*. Berlin and Boston, De Gruyter, 199–230. <https://doi.org/10.1515/9783110736076-008>.
- Boteva, D., Zlateva, B., Prokopov, I., 2023. Once again about the Deultum medallion for caesar Diadumenian. In: *Proceedings of the „10th Joint Meeting of ECFN and Nomisma.org & 2nd BulgNR TOGETHER“* (Sofia University, 19–23.06.2023), Sofia (под печат).
- Draganov, D. 2007. *Coinage of Deultum*. Sofia: Bobokov Bros. Foundation.
- Goldsworthy, A., 2009. *How Rome Fell. Death of Superpower*, New Haven and London, Yale University Press.
- Jurukova, J., 1973. *Die Münzprägung von Deultum*. Griechisches Münzwerk, Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike 8, Berlin, Akademie-Verlag.
- Kienast, D., 2011. *Römischen Kaisertabelle, Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, 5. Auflage, Darmstadt.

¹⁵ Снимките са дело на проф. Иля Прокопов, комуто поднасям своята искрена благодарност за подкрепата.

Scott, A. G., 2018. *Emperors and Usurpers: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 79 (78) – 80 (80) (A.D. 217-229)*, Oxford University Press.

Sobocinski, M. G., 2006. Visualizing Ceremony: The Design and Audience of the Ludi Saeculares Coinage of Domitian. – *American Journal of Archaeology*, 110/4, 581–602.